

KANYÓ ÁRPÁD

A SZENT EDÉNYEK ✠ I. RÉSZ

A diszkosz és a kehely

A SZENT EDÉNYEKET AZ EGYHÁZ KÜLÖNFÉLE IMÁDSÁGOKKAL SZENTELI MEG. EZEK A TÁRGYAK GYAKORLATI ÉS SZIMBOLIKUS JELENTŐSÉGGEL BÍRNAK. A KEZDETI IDŐK MINDENNAPOS, PRAKTIKUS HASZNÁLATI TÁRGYAI A SZERTARTÁSOK FEJLŐDÉSE SORÁN EGYRE BŐVEBB SZIMBOLIKUS ÉRTELMEZÉST NYERTEK, S KEGYSZERRÉ VÁLVA MEGHALADTÁK RÉGI FUNKCIÓJUKAT. EGYES EDÉNYEK A KÜLÖNBÖZŐ KOROKBAN MÁS-MÁS MÉRETEKKEL RENDELKEZTEK, KIALAKÍTÁSUK IS ÖSSZEFÜGGÖTT A SZIMBOLIKUS ÉRTELMEZÉS FOKOZATOS BŐVÜLÉSÉVEL.

A szent edények megáldására kialakult rövid szertartások felépítésükben szinte azonosak: az epitrahéliónba és felönba öltözött pap a nyitott királyi ajtó előtt elhelyezett négylábú asztalkán („tetrapod”) lévő új templomi felszereléseket megtömjénezi, áldó imá(ka)t mond, majd háromszor szenteltvízzel hinti meg azokat. Ha a Szent Liturgiát megelőzően történik valamelyik új oltári edény (pl. kehely, diszkosz) megáldása, a pap a nyitott királyi ajtón át a szentélybe viszi azokat, a proskomidia asztalára helyezi, és elvégzi az előkészületet.

Valamennyi imádság tartalmilag erről szól: a pap azért könyörög, hogy ezek az eszközök méltóak legyenek az isteni titkok és a szent oltár szolgálatára.

A DISZKOSZ: Aranyból vagy ezüsből készült „áldozati tányérka”, amelyre a Szent Liturgia előkészülete során a pap a Barányt – amely az Úr Testvévé változik át – és a többi részecskét helyezi el. A keleti egyház gyakorlatában a diszkosz talpa is van. (A latin egyházban ez a tányérka a „paténa”, ennek azonban nincs talpa.)

A diszkosz történelmileg a kehellyel egydős, az apostoli időktől használatos. A megáldásakor mondott imádság a mózesi törvényre hivat-

kozik: az Úr arany- és ezüstedények készítését rendeli el Mózesnek a Szent Sátor számára. Újszövetségi alapját Szent Márk evangéliumában leljük fel: ő az, aki az evangélisták közül beszámol arról, hogy a titkos vacsorán a tanítványi kérdésre Jézus az áruló személyét jelezve így szólt: „A tizenkettő közül az egyik, aki velem egyszerre márt a tálból” (Mk 14,20). Ezt a mozzanatot a közép-bizánci időktől az ikonográfia is hangsúlyozza, de Krétei Szent András nagyszerdai háromódás kánonja és a nagyszűrtörtöki sztíhírák is felelegetik.

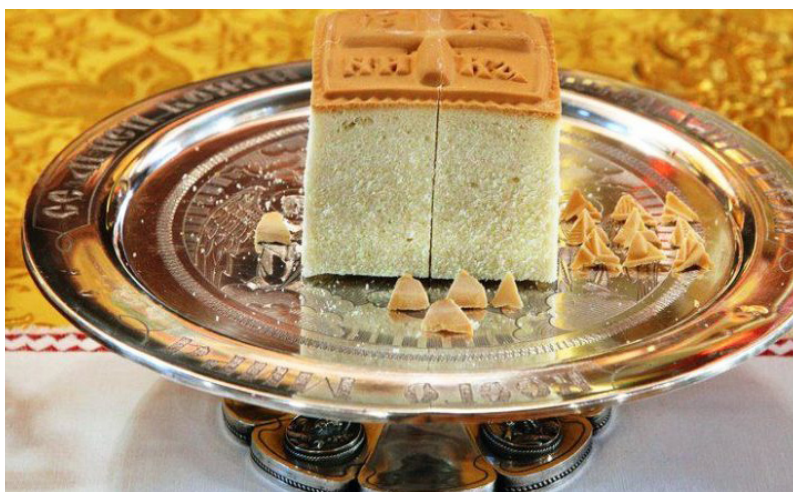
A „szent tányér” az isteni liturgia során többféle jelképséggel bír:

- Kör alakja az égboltot szimbolizálja. Germanosz pátriárka azt mondja, hogy magát a „mennylózatot” jelenti, amely terjedelmé révén befogadja Krisztust, a kenyérben megjelenő lelki napot”. Másutt azt olvassuk róla, hogy a mennyet jelképezi, „mivel kerek és menny urát fogadja magába”.
- Az előkészület („proskomidia”) idején, amikor a pap a Barányt ráhelyezi, ez a mozzanat jelenti Krisztus születését, a diszkosz tehát ekkor maga a betlehemi jászol. Éppen emiatt a diszkosz gyakran az Istengyermekeket ábrázolják, aki a jászolban fekszik. (Más ábrázolásokkal is találkozhatunk, pl. az Istenszülő a gyermekkel vagy a fiatal, tizenkét éves Jézus alakja stb.)

- A nagybemenet és az azt követő mozzanatok Krisztus szenvedését, halálát és sírba tételét elevenítik fel. Ekkor a diszkosz Golgotának is nevezik; amikor pedig a sírban lévő követ ábrázolja, amelyre a halott Mestert fektették, a diszkosz nem más, mint az Üdvözítő sírja. Germanosz pátriárka szerint az adományok oltára vitelekor „József és Nikodémus kezét helyettesíti”. De magyarázható a mennyei körökkel is, „mely kicsiben ábrázolja nekünk a lelki napnak, azaz Krisztusnak látható, kenyér alakjában történő bevitelét”.
- Sok esetben a diszkosz peremére vésik az alapítás kezdőszavait: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem.”

A diszkosz szerepe kiemelkedően fontos: a rajta elhelyezett kenyér-részecskék révén már a Szent Liturgia kezdetétől teljes képet nyújt a mennyei és a földi, a dicsőséges és a küzdő Egyházzal, annak teljes egyességéről Krisztus Jézusban.

A szent tányért a diszkosz takaró fedi be. „Annak a szemfedőnek felel meg, melyet Krisztus fejére helyeztek a sírban, hogy betakarják vele arcát” – mondja Germanosz pátriárka.

Az orosz hagyományban két másik talp nélküli szent tányér is használatban van. Az egyikben az Úr keresztjét ábrázolják, a pap ezen vágja ki a liturgia előkészületében az első proszforából a Bárányt; a másikon pedig az Istenszülő ábrázolása látható, erre helyezve emeli ki a pap a többi proszforából meghatározott rend szerint a részecskéket: elsőként az Istenszülő, majd a szentek, végül az élők és a megholtak emlékezetére.

A diszkosz egyéb szertartási alkalmakkor is kiemelt funkcióval bír:

- A templom szentelésének szertartásában az oltárasztalban elhelyezendő szent ereklyét a diszkosra helyezve hordozzák körül a templom.
- A Szent Kereszt ünnepein (szeptember 14-én, nagyböjt 3. vasárnapján és augusztus elsején) a kereszt kivitele, ill. felmagasztalásának szertartása elején a pap az előkészített keresztet a diszkossal együtt a feje fölé emeli, és az oltárt jobbról megkerülve az ikonosztázián északi ajtaján át az ambonra, majd a fennhangot követően onnan a tetrapodhoz viszi.

A KEHELY: Az a szent edény, amelybe a Szent Liturgia előkészületének idején a pap bort és néhány csepp vizet önt. Szerkönyvünk szentelési imái mellett a Nagy imádságos könyv más imádságokat is említ, s ott jelen van a kehely műróval való megkenése is éppúgy, mint a latin egyház gyakorlatában. Az „Oktató Ismeret” – a diszkossal egyetemben – előírja: „arany legyen vagy ezüst, vagy legalább ón: de ne legyenek semmiféle rézből, vasból vagy fából, mert aki ezekkel szolgál, vétkezik és püspöki büntetés alá esik.”

Az Ustav szerint a kehely emlékeztet az ószövetségi Melkizedek tetteire, aki kenyeret és bort hozott Ábrahám elé és megáldotta. A görög bibliafordítás szerint Ábrahám „midőn pedig a Khodollogomor és a vele szövetséges királyok fölött aratott győzelemből visszatért, kijött Szodoma királya az ő fogadására a Sávė völgyébe, amely a Király völgye. Melkizedek, Sáleem királya pedig kenyeret és bort hozott ki eléje. Ő ugyanis a magasságbeli Isten papja volt.” (Ter 14,17–18) Ebben a mozzanatban a Teremtés könyvét magyarázó egyházatyák már az Eucharisztia előképét látták.

Az előkép felelevenítése után a magyarázatokban egyértelmű, hogy a szent kehely a titkos vacsora kelyhe, melyről első tudósítás Szent Pál apostol korintusiakhoz írt levelében található (1Kor 11,23–26). A vacsoráról később Lukács evangélista így számol be: „Azután fogta a kelyhet, hálát adott, és így szólt: Vegyétek ezt, és osszátok el magatok között. Mert mondom nektek: mostantól fogva nem iszom a szőlő terméséből, amíg el nem jön az Isten országa. Aztán fogta a kenyeret, hálát adott, megtörte, és odaadta nekik ezekkel a szavakkal: Ez az én testem, mely értetek adatik. Ezt tegyétek az én emlékezetemre. Ugyanígy a vacsora végén fogta a kelyhet, és azt mondta: Ez a kehely az új szövetség az én véreben, amely értetek kiontatik.” (Lk 22,17–20)

Germanosz pátriárka a nagybemenetet értelmezve azt mondja, hogy a kehely azt az edényt szimbolizálja „amibe Jézus vérét felfogták”. Ez a vér „orvosság” a mi számunkra, de „a bölcsesség edényét is jelképezi, ami maga az Úr”. Más kommentárok említik, hogy a kehely néhány pillanatra az Úr szent sírját is jelöli.

A kezdeti évszázadokban, amikor a hívek mindannyian a kehelyből is ittak, olykor egészen nagy, füllel kialakított kelyhekkkel találkozni, amit két szolgálattelvő tartott.

A kelyhet az erre szolgáló kehelytakaróval takarják be, mely az isteni titkok befödésére szolgál. Szentelő imája a 103. zsoltárt felidézve szintén erre figyelmeztet bennünket. A szimbolikus értelmezésben e takaró nemcsak az égboltot, hanem a kisdedet takaró pólyákat és a síri lepleket is jelképezi.

Jól ismert áldozási versünk szerint: „Az üdvösség kelyhét veszem, és az Úr nevét segítségül hívom” (Zsolt 115,4). A liturgikus értelmezésben az „üdvösség kelyhe” maga Krisztus Teste és Vére, valamint az Úr szenvedéseinek összessége. Nagyon érdekes viszont, hogy a keletiek ősi hagyománya az üdvösség kelyhének nevezi magát az Istenszülő Szűz Máriát is, akit az Úr kegyelmébe fogadott, aki telve van malaszttal és irgalommal, és kiárasztja azt mindazokra, akik segítségül hívják az Úr nevét.

Gyakran tapasztalni Kelet sokszínű szokásvilágában, hogy a hívek az isteni titkokban való részesülést követően a kehely talpát csókkal illetik. Értelmezésükben e mozzanat a Mester lándzsával megnyitott oldalának megsókolását jelenti: az Eucharisziában való részesedés az Úr oldalából nekünk adott ajándék. (Az ikonográfiában is látható, hogy bizonyos ábrázolásokon egy angyal a kezében kelyhet tartva felfogja a Megváltó oldalából kicsorduló vért.) Mopszvesztiai Teodor szerint „amikor az áldozók a kehely széléhez érnek, mintha az életadó oldalhoz érnének”.

A keleti gyakorlatban hangsúlyos az „egy kenyér – egy kehely” Bazilianaforában is megfogalmazott elve: ezért a Szent Liturgiában egy nagy kehelyben található a Szent Vér, és – ha az áldozók nagy száma miatt szükséges – abból merítik szét több kisebb kehelybe.

Amikor több pap végzi együtt az isteni liturgiát, a diakónust a legfiatalabb pap áldoztatja meg a szent kehelyből, vagy az, akire az előljáró ezt rábizza.

A házasságkötés (koronázás) bizánci szertartásában jelen van egy speciális pohár, amelyet a házasságra lépők kapnak. Ezt „közös pohár” vagy „közös kehely” elnevezéssel illetik.

Ősi alapelv Keleten, hogy a szent edényeket a diakónus, a pap, esetleg az alszerpap érintheti (akinek feladata az oltár meg a szent edények tisztítása is). A szláv „Oktató Ismeret” szerint az oltár és a proskomidia asztalának és eszközeinek tisztítása („gyakran törölik a portól, úgyszintén a nedvességtől”) csak az előbb említettek dolga, „hogy bűn alatt ne érintse a szent dolgokat fel nem szentelt kéz”. Tesszalonikai Szent Simeon tudósítása szerint a Szent Liturgia nagybemenete során a papok üres edényeket is vittek a körmenetben, a hívek pedig a földre borultak. Ennek értelmét elmagyarázva a szent edények méltóságáról így ír: „Az isteni edények miatt is le kell borulnunk a papok előtt, akkor is, ha néhány ezekből az edényekből üres, hiszen a megszentelődésben mindegyiknek része van, mivel ezekben történik az átváltoztatás.” Még ha üresek is, a papok „az isteni adományok iránt való tiszteletükből tartják ezeket, hiszen minden és mindenki megszentelődik, akit látnak vagy hozzájuk közeledik.”

Ezért óvjuk, tartsuk tiszteletben és bánjunk méltóan az isteni titkokat szolgáló szent edényekkel!